

ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

УДК 37.04

DOI: 10.12958/2227-2747-2025-2(189)-12-19

Зеленов Євгеній Анатолійович,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки, української філології та журналістики

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля,

м. Київ, Україна.

zele18@snu.edu

<https://orcid.org/0000-0001-6296-1067>

Для цитування: Зеленов Є. А. Проблеми педагогічного процесу в умовах повномасштабної війни. *Освіта та педагогічна наука*. 2025. № 2(189). С. 12–19. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2025-2\(189\)-12-19](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2025-2(189)-12-19).

References (стандарт APA): Zelenov, E. A. (2025). Problemy pedahohichnoho protsesu v umovakh povnomasshtabnoi viiny [Problems of the Educational Process in the Context of Full-Scale War]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 2(189), 12–19. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2025-2\(189\)-12-19](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2025-2(189)-12-19) [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Наша країна вже четвертий рік перебуває у стані війни з навалою Росії. Ця обставина визначає багаточисельні наслідки: руйнування економіки, вимушене переміщення великої кількості людей з окупованих та прифронтових територій, трансформація логістичних зв'язків між регіонами, розділення сімей, збільшення сиріт тощо. Однією з проблем, що постала перед українським суспільством, є трансформація освітнього простору, його певна турбулентність та невизначеність перспектив. Незважаючи на важкість, а іноді й неможливість розв'язання проблем української освіти під час війни, освітяни все ж таки роблять усе можливе, щоб ці проблеми не стали фатальними й не призвели врешті-решт до повної руйнації системи освіти України.

Система якісної освіти є провідним чинником вирішення демографічної проблеми в Україні, бо це єдиний інструмент держави, який сприяє кількісному і якісному зростанню населення. Відомо, що якщо в селі закривають школу, село зрештою зникає. Тому стан системи освіти країни є одним з головних чинників її

безпеки – національної, державної і, нарешті, екзистенційної.

Аналіз актуальних досліджень. Тема освіти і, зокрема, виховання молодого покоління українців в умовах війни одразу з її початком стала центром уваги багатьох науковців – і теоретиків, і практиків. Вони досліджували різні аспекти цього багатогранного явища. Так, питання національно-патріотичного виховання молоді в умовах війни розглядав Г. Шевчук (Шевчук, 2023), військово-патріотичне виховання стало предметом дослідження авторів колективної монографії «Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями» (Військово-патріотичне виховання, 2023),

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ

цінностям української молоді в часи війни присвячено студію О. Христенко (Христенко, 2022), психологічним аспектам національно-патріотичного виховання молоді в умовах війни – наукову розвідку полтавських науковців О. Діденко та С. Яланської (Діденко, Яланська, 2024), питаннями особливостей національно-патріотичного виховання молодших школярів зацікавилася уманська дослідниця Н. Безлюдна (Безлюдна, 2022) тощо.

Важливим питанням у загальній проблемі виховання молодого покоління українців в часи війни є проблеми педагогічного процесу. Саме цьому питанню й присвячено наукову розвідку.

Мета статті – аналіз особливостей педагогічного процесу в умовах воєнного стану та проблем, з цим пов'язаних.

Методологія та методи дослідження. Методологічними підходами, що були використані в цій статті, є: технологічний (для аналізу проблем дистанційної освіти) та генераційний (для аналізу проблем так званого «цифрового покоління»). Основними методами цієї наукової розвідки стали аналіз наукових праць, дотичних до проблеми дослідження, теоретичний аналіз основних проблем освітньої сфери в умовах війни, метод узагальнення та класифікації педагогічних явищ у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз проблем педагогічного процесу в період війни треба починати з визначення проблемних зон, їх сутності, характеристик та особливостей. Аналіз показав, що таких проблемних зон кілька. По-перше, це необхідність для великої кількості здобувачів освіти навчатись дистанційно. Причин тут можна назвати багато: руйнування багатьох навчальних закладів на сході країни, що унеможливує очне навчання й соціалізацію в альма-матер, постійна загроза ракетних обстрілів на більшій частині території країни, велика хвиля переселення з-під загрози окупації та з прифронтових територій до більш безпечних міст і за кордон. При цьому більшість студентів та учнів залишилася в рідних закладах

освіти і продовжує навчатися дистанційно, навіть з-за кордону. Це, ясна річ, не сприяє якісній освіті й соціалізації. Проте, як уважає доктор педагогічних наук Анжеліка Цимбалару – науковий керівник освітнього проекту «Світ чекає крилатих», така ситуація прискорила розвиток дистанційної освіти. За роки повномасштабного вторгнення, відзначає вона, збільшилася кількість не тільки приватних дистанційних шкіл, а й державних, які запровадили дистанційне навчання (Як змінилась освіта, 2024).

Досвід організації дистанційного навчання переміщених закладів вищої освіти з 2014 року (Зеленов, Кобзарь, Теміров, 2021) та двох ковідних карантинів у 2020 та 2021 роках (Кухаренко, Бондаренко, 2020) для решти навчальних закладів дозволив системі освіти України гідно зустріти виклики повномасштабного вторгнення.

Проблемами дистанційного навчання науковці України почали цікавитися задовго до цих трагічних подій. Перш за все, це праці Б. Шуневича, присвячені проблемам дистанційної освіти у вищій школі Європи та Північної Америки (Шуневич, 2005), та загальним проблемам дистанційної освіти (Шуневич, 2006). Крім того, актуальність і проблемність дистанційного навчання досліджували Н. Самолюк та М. Швець (Самолюк, Швець, 2013), переваги та недоліки дистанційного навчання вивчав Л. Власенко (Власенко, 2013), методичні аспекти створення навчальної літератури для дистанційного навчання – О. Гороховський (Гороховський, 2007) та багато інших. З початком повномасштабної війни дослідження проблем дистанційної освіти активізувалися у зв'язку з нагальною потребою в осмисленні цього нового явища та визначення його ролі в освітньому процесі країни, що воює. Візьмемо для прикладу тільки деякі публікації. Одразу зазначимо, що їхня наукова цінність різна, залежно від завдань, які ставили автори досліджень.

Аналізу досвіду дистанційного навчання під час пандемії та його корисності під час війни присвячено студію Т. Перепелиці (Перепелиця, 2022), ролі цифрових технологій (зокрема – дис-

танційних) – статтю О. Філімонової, координаторки проекту DEFER (Філімонова, 2025), С. Довбенко теж переймається проблемами дистанційної освіти в умовах війни (Довбенко, 2022), як і В. Дуднік, Т. Тухтарова, Р. Кучер, які абсолютно справедливо роблять висновок, що «в умовах сьогодення українське дистанційне навчання забезпечено різномірною онлайн підтримкою (платформами, курсами тощо), як для освітян, так і для здобувачів освіти. Однак поряд з цим, залишаються питання, які очікують на своє подальше вирішення: технічний аспект організації дистанційного навчання в умовах воєнного стану (відсутність інтернет зв'язку, відсутність пристроїв для навчання дистанційно); аспект цифрової грамотності усіх учасників освітнього процесу, а точніше необхідності її постійного підвищення; аспект збільшення методичної допомоги вчителям щодо методики проведення уроків у дистанційному форматі» (Дуднік, Тухтарова, Кучер, 2022). І з цим не можна не погодитись.

Але війна рано чи пізно скінчиться, і хоча проблема дистанційного навчання не зникне зовсім, але втратить свою гостроту та злободенність. Проте є проблема, яка не тільки залишиться, але з кожним роком буде відчуватися все більше й більше. Це проблема так званого «цифрового покоління» і всього того, що цю проблему супроводжує. Сутність цієї проблеми полягає в *Іншості* молодого покоління, його несхожості з поколінням їхніх батьків у відповідному віці. Тому старі методики навчання і виховання або не працюють зовсім, або працюють не так, як передбачено.

Завжди старші знали більше, ніж молодші, і це було природно. Але зараз, мабуть, уперше в людській історії, так не є. Молоде покоління знає і вміє в галузі технологій та поведження в соцмережах значно більше, ніж попередні покоління.

Такий стан справ ще на початку 70-х років ХХ століття пророкувала видатна американська антропологиня, етнограф і соціологиня Маргарет Мід. Вона проаналізувала актуальні події кінця 1960-х рр. (так званий «студентський бунт») і висунула гіпотезу про безпосередній зв'язок типів

культур з типами відносин між поколіннями. М. Мід виділила три типи культури з відповідними стосунками між поколіннями:

- *постфігуративна культура* базується на освоєнні новими поколіннями досвіду старших і відтворенні культури як культурної спадщини. Сукупність норм, що передаються новому поколінню, має своїм джерелом минуле й освоюється у формі традиції;

- *кофігуративна культура* більше орієнтується на актуальне знання, ніж на досвід старших. Старші зберігають свої позиції в багатьох випадках, але великого значення набуває орієнтація на рівних за віком і досвідом. У суспільстві, заснованому на такому типі культури, йде активне формування юнацьких груп зі специфічними ознаками групової солідарності, виникає стійкий ґрунт для конфліктів між представниками різних поколінь;

- *префігуративна культура*, яка орієнтується на майбутнє, ґрунтується на неможливості дотримуватися традицій і спиратися на життєвий досвід старших для успішної життєдіяльності. Навпаки, старші потребують отримання уроків від молодих. В умовах такої культурної орієнтації в суспільстві, і, перш за все, в молодіжному середовищі, поширюються контркультурні тенденції, політичний екстремізм (Mead, 1970).

Маргарет Мід дуже влучно висловила сутність сучасних проблем у відносинах між поколіннями: «Сьогодні ж раптом у всіх частинах світу, де всі народи об'єднані електронною комунікативною мережею, у молодих людей виникла спільність досвіду, того досвіду, якого ніколи не було і не буде в старших. І навпаки, старше покоління ніколи не побачить у житті молодих людей повторення свого безпрецедентного досвіду змін, що змінюють один одного. Цей розрив між поколіннями цілком новий, він глобальний і загальний» (Mead, 1970).

Особливості «цифрових» зумовлюють їхнє ставлення до дистанційної форми навчання і взагалі освітнього процесу в більшій частині нашої країни. Ці особливості, з одного боку, нівелюють негативні аспекти дистанційного навчання (відсут-

ність нормального контакту з педагогом та однокласниками і, відповідно, ущербна соціалізація, постійне перебування перед екраном, що, як доведено фахівцями, шкодить здоров'ю, розвивається гіподинамія і «букет» інших хвороб). Одна з базових основ цифрового покоління полягає в тому, що вони звикли активно користуватися диджитальними об'єктами – цифровими версіями реальних об'єктів. Такими версіями стають представництва нашої персональної активності в матриці соціально-медійного поля – профілі в різноманітних соціальних мережах. Мислення стає не тільки кліповим, але й посилальним, коли інтерес стає польовою функцією й визначається значною мірою зовнішніми маркерами, ніж внутрішніми відчуттями (Зеленов, 2018). Крім того, «цифрові» живуть у соцмережах, тут вони зростають, дорослішають, знаходять собі друзів, узагалі соціалізуються (Зеленов, 2023а, 2023б). Тому цифрове покоління сприймає необхідність дистанційного навчання значно легше, ніж, скажімо, їхні вчителі та батьки.

Для цифрового покоління здобувачів освіти (будь-якого рівня) дистанційне навчання не становить великих труднощів. Навпаки, вони (особливо учні середньої школи) знаходять у ньому немало переваг. По-перше, це їх, так би мовити, природне середовище існування, де вони звикли перебувати з дитинства. По-друге, навчання онлайн подає для «цифрових» нові можливості для використання своїх особливостей (мультизадачності, легкого перемикання з одного завдання на інше, здатності швидкого пошуку та обробки інформації, швидкої адаптації до нових технологій, здатність навчатися майбутньої професії онлайн, до використання штучного інтелекту для підготовки домашніх завдань, здатності водночас бачити та сприймати інформацію із різних джерел тощо). По-третє, онлайн-навчання надає можливості для не дуже старанних учнів перекладати свою неготовність відповідати на негарзди технічного характеру (поганий інтернет, «немає світла», «глючить» камера і т. п.). По-четверте, особливості «цифрових» дозволяють їм дивитися на світ глобально. Вони з'явилися, зростали і розвивалися в глобальному світі, у якому

соцмережі знімають проблему відстані між співрозмовниками, у якому всі сфери життя людини виявляються взаємозалежними й такими, що впливають один на одного. Тому для сучасного покоління молоді дистанційне навчання не є щось неприродне, чого ніколи ще не було (як для їхніх батьків). Вони стикалися з цим постійно ще до пандемії і повномасштабної війни (навчальні ролики в YouTube, наприклад).

З іншого боку, дистанційна освіта в умовах постійного стресу від повітряних тривог, обстрілів, втрати близьких, поганих новин не може не відбитися негативно на якості освіти учнівської молоді і в середній, і у вищій школі. Соціалізація молоді трансформується, перетворюючись на дещо нове, набуваючи нових якостей та властивостей. До речі, ця нова соціалізація має стати предметом уваги та дослідження не тільки педагогів, але й психологів, соціологів, культурологів, узагалі всіх наук, що вивчають сутність людини та її місце в сучасному світі.

Негативних сторін дистанційного навчання дослідники вказують кілька, наприклад, у дослідженні «Дистанційне навчання: переваги та недоліки» вказано такі: щоденна робота за комп'ютером на платформах Classroom та Zoom, відсутність соціальної взаємодії, ізоляваність одного учня від іншого, відсутність можливості виконувати колективні проекти, існування моменту відволікання уваги, низька самомотивованість дітей на отримання знань, велике навантаження на зір. Значно збільшилася кількість часу, необхідного на виконання домашнього завдання та підготовки до уроків (Дистанційне навчання: переваги та недоліки).

Така форма навчання не підходить для розвитку комунікабельності, упевненості, навичок роботи в команді. Такий висновок зроблено на платформі My Own Conference (Онлайн-навчання, 2024). Відповідно, для розвитку означених якостей вимагається достатня сила волі, відповідальність, самоконтроль і сильна мотивація. З цим, як виявилось, у «цифрових» виникають великі труднощі. Але реальності воєнного стану, руйнування сотень навчальних

закладів, окупація частини території України, перехід великої кількості учнів та студентів у статус тимчасово переміщених осіб, біженців робить дистанційну освіту безальтернативною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, підбиваючи підсумки аналізу основних проблем педагогічного процесу в Україні в умовах повномасштабної війни, можна виділити основні: дистанційна освіта та інакшість сучасного цифрового покоління учнів та студентів. Ці проблеми тягнуть за собою низку пов'язаних з основними проблем, кожна з яких має стати предметом окремого дослідження. Так, особливої уваги потребує організація дистанційної освіти тих учнів та студентів, які продовжують навчання в українських школах та ЗВО, перебуваючи за межами України. Крім того, нагальними є питання освіти, виховання та соціалізації цифрового покоління України.

Література

- Безлюдна Н.** Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. Вип. 2(8). С. 76–83. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(8\).2022.268057](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(8).2022.268057)
- Військово-патріотичне виховання** дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 32 с.
- Власенко Л. В.** Переваги та недоліки дистанційного навчання. *Професійна підготовка педагога: історичний досвід і виклики сучасності : збірник наукових праць*. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного пед. університету ім. І. Франка, 2013. С. 224–228.
- Гороховський О. І.** Методичні аспекти створення навчальної літератури для дистанційного навчання. Київ, 2007. 543 с.
- Дистанційне навчання:** переваги та недоліки. URL: <https://naurok.com.ua/distanciyne-navchannya-perevagi-ta-nedoliki-444306.html>
- Діденко О. Г., Яланська С. П.** Національно-патріотичне виховання молоді в закладах освіти України: психологічні аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2024. Т. 35(74). № 4. С. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/16>
- Довбенко С. Ю.** Реалізація дистанційної форми навчання в умовах війни з досвіду шкіл України. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 52. Том 1. С. 107–111. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.1.20>
- Дудник В., Тухтарова Т., Кучер Р.** Дистанційне навчання здобувачів освіти України в умовах воєнного стану: організаційний аспект. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. «Філософія. Педагогіка»*. 2022. № 2(3). С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7005-2022-2-8>
- Зеленов Є. А.** Цифрове покоління: ризики, переваги, засоби взаємодії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць*. 2018. Вип. 5(86). С. 46–57.
- Зеленов Є. А.** Цифрове покоління: витоки, особливості, засоби взаємодії : монографія. Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023а. 240 с.
- Зеленов Є. А.** Особливості навчання цифрового покоління учнів і студентів. *Освіта та педагогічна наука*. 2023б. № 2(183). С. 13–24. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2\(183\)-13-24](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2(183)-13-24)
- Зеленов Є. А., Кобзарь М. В., Теміров В. І.** Проблеми дистанційного навчання: досвід та перші висновки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць*. 2021. Вип. 1(100). С. 83–93. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-83-92>
- Кухаренко В. М., Бондаренко В. В.** Екстрене дистанційне навчання в Україні. Харків : Міська друкарня, 2020. 409 с.
- Онлайн-навчання.** *MyOwnConference*, 19 Серпня 2024. URL: <https://myownconference.com/blog/uk/onlajn-navchannya-plyusy-ta-minusy/>
- Перепелиця Т.** «Дистанційка» та війна: як досвід пандемії допоможе українській освіті? *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька*

Кучеріва, 27 травня 2022. URL: <https://dif.org.ua/article/distance-learning>

Самолук Н., Швець М. Актуальність і проблемність дистанційного навчання. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1.1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1_50

Філімонова О. Навчання під час війни: як і чому цифрові технології стали рятівним колом та орієнтиром для освіти. *Українська правда життя*, 13 січня 2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/navchayemo-i-zrostayemo/cifrovi-tehnologiji-305855/>

Христенко О. М. Цінності української молоді в часи війни: до питання громадянського виховання майбутніх лікарів. *Медична освіта*. 2022. № 2. С. 100–103.

Шевчук Г. Й. Національно-патріотичне виховання молоді в умовах війни. *Перспективи та інновації науки. Сер. Педагогіка, Сер. Психологія, Сер. Медицина*. 2023. № 5(19). С. 631–635. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-630-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-630-635)

Шуневич Б. І. Дистанційне навчання в системі вищої школи Європи та Північної Америки : монографія. Київ : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2005. 365 с.

Шуневич Б. І. Теоретичні основи дистанційного навчання: навчальний посібник. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. 244 с.

Як змінилась освіта під час війни: думка експерта. *Освіта.ua*, 25 березня 2024. URL: <https://osvita.ua/school/method/91705/>

Mead, M. Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap. Garden City. New York : Published for the American Museum of Natural History [by] Natural History Press / Doubleday, 1970. XXIV, 91 p.

References

Bezliudna, N. (2022). Osoblyvosti natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v umovakh voiennoho stanu [Features of the National-Patriotic Education of Younger Schoolchildren in State of Martial Law]. *Psykhologo-pedahohichni problemy*

suchasnoi shkoly – Psychological and Pedagogical Problems of Modern School, 2(8), 76–83. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(8\).2022.268057](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(8).2022.268057) [in Ukrainian].

Bekh, I. D., & Malynoshvskyi, R. V. (Eds.). (2023). Viiskovo-patriotychne vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v systemi osvity Ukrainy: stratehichni napriamy [Military-Patriotic Education of Children and Students in the Education System of Ukraine: Strategic Directions]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].

Vlasenko, L. V. (2013). Perevahy ta nedoliky dystantsiinoho navchannia [Advantages and Disadvantages of Distance Learning]. *Profesiina pidhotovka pedahoha : istorychnyi dosvid i vyklyky suchasnosti – Professional Training of a Teacher: Historical Experience and Contemporary Challenges*. (pp. 224–228). Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichno universytetu im. I. Franka [in Ukrainian].

Horokhovskiy, O. I. (2007). Metodychni aspekty stvorennia navchalnoi literatury dlia dystantsiinoho navchannia [Methodological Aspects of Creating Educational Literature for Distance Learning]. Kyiv [in Ukrainian].

Dystantsiine navchannia: perevahy ta nedoliky [Distance Learning: Advantages and Disadvantages]. Retrieved from <https://naurok.com.ua/distancyne-navchannya-perevagi-ta-nedoliki-444306.html> [in Ukrainian].

Didenko, O. H., & Yalanska, S. P. (2024). Natsionalno-patriotychne vykhovannia molodi v zakladakh osvity Ukrainy: psykhologichni aspekty [National-Patriotic Education of Youth in Educational Institutions of Ukraine: Psychological Aspects]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernad'skoho. Seriya: Psykholohiia – Scientific notes of the V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, 35(74), 4, 102–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/16> [in Ukrainian].

Dovbenko, S. Iu. (2022). Realizatsiia dystantsiinoi formy navchannia v umovakh viiny z dosvidu shkil Ukrainy [Implementation of Distance Learning in Wartime Based on the Experience of Ukrainian Schools]. *Innovatsiina pedahohika –*

Innovative Pedagogy, 52(1), 107–111. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.1.20> [in Ukrainian].

Dudnik, V., Tukhtarova, T., & Kucher, R. (2022). Dystantsiine navchannia zdobuvachiv osvity Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: orhanizatsiinyi aspekt [Distance Learning for Ukrainian Schoolchildren Under the Conditions of Martial Law: Organizational Aspect]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity*. «Filosofia. Pedagogika» – *Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education*. «Philosophy. Pedagogy», 2(3), 54–60. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7005-2022-2-8> [in Ukrainian].

Zelenov, Ye. A. (2018). Tsyfrovo pokolinnia: ryzyky, perevahy, zasoby vzaiemodii [Digital Generation: Risks, Benefits, Means of Interaction]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of the Individual: Methodology, Theory and Practice*, 5(86), 46–57 [in Ukrainian].

Zelenov, Ye. A. (2023). Tsyfrovo pokolinnia: vytoky, osoblyvosti, zasoby vzaiemodii [Digital Generation: Origins, Features, Means of Interaction]. Kyiv: Vyd-vo SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].

Zelenov, E. A. (2023). Osoblyvosti navchannia tsyfrovoho pokolinnia uchniv i studentiv [Peculiarities of Learning for the Digital Generation Pupils and Students]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 2(183), 13–24. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2\(183\)-13-24](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-2(183)-13-24) [in Ukrainian].

Zelenov, Ye. A., Kobzar, M. V., & Temirov, V. I. (2021). Problemy dystantsiinoho navchannia: dosvid ta pershi vysnovky [Problems of Distance Learning: Experience and First Conclusions]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of the Individual: Methodology, Theory and Practice*, 1(100), 83–93. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-83-92> [in Ukrainian].

Kukharenko, V. M., & Bondarenko, V. V. (2020). Ekstrene dystantsiine navchannia v Ukraini [Emergency Distance Learning in Ukraine]. Kharkiv: Miska drukarnia [in Ukrainian].

Onlain-navchannia [Online Learning]. (2024). *MyOwnConference*. Retrieved from

<https://myownconference.com/blog/uk/onlajn-navchannya-plyusy-ta-minusy/> [in Ukrainian].

Pereplytsia T. (2022). «Dystantsiika» ta viina: yak dosvid pandemii dopomozhe ukrainskii osviti? [«Distance Learning» and War: how will the Experience of the Pandemic Help Ukrainian Education?]. *Ilko Kucheriv «Democratic Initiatives» Foundation*. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/distance-learning> [in Ukrainian].

Samoliuk, N., & Shvets, M. (2013). Aktualnist i problemnist dystantsiinoho navchannia [The Relevance and Problems of Distance Learning]. *Nova pedahohichna dumka – New Pedagogical Thought*, 1.1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1_50 [in Ukrainian].

Filimonova, O. (2025). Navchannia pid chas viiny: yak i chomu tsyfrovi tekhnolohii staly riativnym kolom ta oriientyrom dlia osvity [Learning during War: how and why Digital Technologies have become a Lifeline and a Guide for Education]. *Ukrainska pravda zhyttia – Ukrainian truth of life*. Retrieved from <https://life.ppravda.com.ua/projects/navchayemo-i-zrostayemo/cifrovi-tehnologiji-305855/> [in Ukrainian].

Khrystenko, O. M. (2022). Tsinnosti ukrainskoi molodi v chasy viiny: do pytannia hromadianskoho vykhovannia maibutnikh likariv [Values of Ukrainian Youth in Times of War: on the Issue of Civic Education of Future Doctors]. *Medychna osvita – Medical Education*, 2, 100–103 [in Ukrainian].

Shevchuk, H. Y. (2023). Natsionalno-patriotychne vykhovannia molodi v umovakh viiny [National and Patriotic Education of Youth in Wartime]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Ser. Pedagogika, Ser. Psykholohiia, Ser. Medytsyna – Prospects and innovations of science. Ser. Pedagogy, Ser. Psychology, Ser. Medicine*, 5(19), 631–635. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-630-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-630-635) [in Ukrainian].

Shunevych, B. I. (2005). Dystantsiine navchannia v systemi vyshchoi shkoly Yevropy ta Pivnichnoi Ameryky [Distance Learning in the Higher Education System of Europe and North America]. Kyiv: Vydavn.-polihraf. tsentr «Kyiv. un-t» [in Ukrainian].

Shunevych, B. I. (2006). Teoretychni osnovy dystantsiinoho navchannia [Theoretical Foun-

dations of Distance Learning]. Lviv: Vyd-vo Nats. un-tu «Lviv. Politekhnik» [in Ukrainian].

Yak zminylas osvita pid chas viiny: dumka eksperta [How Education Changed During the War: Expert Opinion]. (2024). *Osvita.ua*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/91705/> [in Ukrainian].

Mead, M. (1970). *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*. Garden City, New York: Published for the American Museum of Natural History [by] Natural History Press / Doubleday. XXIV, 91 p. [in English].

Зеленов Є. А. Проблеми педагогічного процесу в умовах повномасштабної війни

У статті розглянуто проблеми педагогічного процесу в Україні в умовах повномасштабної війни. Визначено, що основними та найбільш болючими з них є вимушена дистанційна освіта та особливості сучасного цифрового покоління учнів та студентів. Проаналізовані основні наукові розвідки вітчизняних дослідників щодо особливостей дистанційного навчання. Основними негативними рисами вимушеної дистанційної освіти визначено: відсутність нормального контакту з педагогом та однокласниками і, відповідно, ущербна соціалізація, постійне перебування перед екраном тощо. Також проаналізовані основні особливості цифрового покоління: мультизадачність, здатність до швидкого пошуку та обробки інформації, використання штучного інтелекту для підготовки домашніх завдань тощо. Розкрито основні наслідки дистанційної освіти для цифрового покоління учнів та студентів: відсутність соціальної взаємодії, ізоляваність одного учня від іншого, відсутність можливості виконувати колективні проекти, існування моменту відволікання уваги, низька самовмотивованість дітей на отримання знань, велике навантаження на зір. Значно збільшилася кількість часу, необхідного на виконання домашнього завдання та підготовки до уроків.

Стверджується, що в умовах повномасштабної війни цей вид освіти є безальтернативним, особливо для учнів з прифронтових областей та вимушених переселенців і біженців за кордон. Також

потрібні дослідження методології та методик освіти цифрових з урахуванням їх особливостей.

Ключові слова: війна, дистанційна освіта, негативні наслідки, цифрове покоління, проблеми освіти.

Zelenov E. A. Problems of the Educational Process in the Context of Full-Scale War

The article examines the problems of the educational process in Ukraine under the conditions of full-scale war. It is determined that the most pressing and painful issues are the forced shift to distance education and the characteristics of the modern digital generation of pupils and students. The article analyzes key scientific studies by Ukrainian researchers on the peculiarities of distance learning. The main negative aspects of forced distance education are identified as follows: lack of proper contact with teachers and classmates, leading to impaired socialization; constant screen time; and others. The article also explores the main characteristics of the digital generation, such as multitasking, the ability to quickly search for and process information, and the use of artificial intelligence for homework. The major consequences of distance education for the digital generation are revealed: lack of social interaction, isolation of students from one another, inability to engage in group projects, frequent distractions, low intrinsic motivation for learning, and increased eye strain. The amount of time required to complete homework and prepare for classes has significantly increased.

It is assumed that under the conditions of full-scale war, this form of education is the only viable option, especially for students from frontline regions, internally displaced persons, and refugees abroad. Further research is also needed into the methodology and techniques of educating digital-native students, taking into account their unique characteristics.

Keywords: war, distance education, negative consequences, digital generation, educational problems.

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

